

УДК 373.1:502.1(045)

Сергій Скрипник

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

У статті здійснено аналіз специфіки процесу формування активної екологічної позиції учнів сільської місцевості, пов'язана з впливом на духовну сферу особистості і оперування системою понять «цінності відношення – діяльність», специфіка процесу екологічної освіти пов'язана з впливом на «рацію», інтелект, що формуються, свідомість і оперування системою «свідомість мислення – знання діяльність». Ефективність формування активної екологічної позиції учнів сільської місцевості залежить від утвердження справжнього співробітництва між учителем – учнем – громадою.

Ключові слова: активна екологічна позиція, екологічні поняття, позакласна робота, функціональна модель.

В статье осуществлён анализ специфики процесса формирования активной экологической позиции учащихся сельской местности, которая связана с воздействием на духовную сферу личности и оперирования системой понятий «ценности отношения – деятельность», специфика процесса экологического образования связана с воздействием на «рацию», интеллект, которые формируются, сознание и оперирование системой «сознание мышления – знание деятельности». Эффективность формирования активной экологической позиции учащихся сельской местности зависит от утверждения настоящего сотрудничества между учителем – учеником – общиной.

Ключевые слова: активная экологическая позиция, экологические понятия, внеклассная работа, функциональная модель.

The peculiarities of the process of formation are related to the impact on the spiritual sphere of the individual as well as the use of the concepts «value ratio-activity». The peculiarity of the of the environmental education is connected with the influence on intelligence, shaped by consciousness and the use of the system «consciousness of thinking – knowledge – activity». Thus, the essence of the process has been described. The importance of interest as well as environmental concepts, the forms, methods and techniques are highlighted and described. The effectiveness of the formation of active ecological position of students in rural areas depend son establishing genuine cooperation between teacher-student-community that is possible through the introduction of the functional model and teacher's professional ability to apply innovative

technology and inter active training and education.

Key words: *active ecological position, environmental concept, class work, functional model.*

Екологічну освіту та виховання необхідно розглядати як дві тісно взаємозалежні ланки в цілісному процесі формування активної екологічної позиції особистості.

Специфіка процесу формування активної екологічної позиції учнів сільської місцевості пов'язана з впливом на духовну сферу особистості і оперуванням системою понять «цінності відношення – діяльність», специфіка процесу екологічної освіти пов'язана з впливом на «рацію», інтелект, що формуються, свідомість і оперування системою «свідомість мислення – знання діяльність». Окреслена педагогічна проблема на сучасному етапі набула надзвичайної актуальності і заслуговує ґрунтовного і всебічного дослідження.

Методологічні та теоретичні засади екологічного виховання школярів обґрунтовано І. Д. Зверевим, А. Н. Захлебним, І. Т. Суравегиною, Г. П. Пустовітом та ін.

Суть педагогічного моделювання і зміст організації основних видів життєдіяльності сільських школярів: фізично-оздоровчої, предметно-перетворювальної, навчально-пізнавальної, соціально-комунікативної і оцінно-орієнтаційної, методику проведення групових творчих справ учнів розглянуто О. М. Коберніком.

Дослідження з екологічного виховання, здебільшого, присвячено формуванню екологічної культури школярів. Зокрема, досліджено особливості педагогічного процесу розвитку певних компонентів екологічної культури вдітей різних вікових груп: дошкільників – Л. В. Іщенко, Г. С. Марочко, В. В. Маршицькою, З. П. Плохій, молодшого шкільного віку – Г. П. Волошиною, Л. М. Різник, Л. В. Шаповал, підлітків – О. В. Король, О. В. Лабенко, О. М. Лабезною, Р. А. Науменко, О. Л. Пруцаковою, старшокласників – О. О. Колоньковою, С. Г. Лебідь, Н. В. Левчук, С. В. Скрипником.

Мета статті полягає в обґрунтуванні науково-методичних засад формування активної екологічної позиції учнів загальноосвітньої школи сільської місцевості.

Специфіка формування активної екологічної позиції учнів загальноосвітньої школи сільської місцевості характеризується такими особливостями: актуалізація ідеї про неперервний зв'язок фізичного і духовного життя особистості з природою; розгляд екологічних проблем у системі глобальних проблем сучасності; спрямованість на цілі охорони навколишнього середовища (збереження генофонду біосфери, збереження гігієнічних і естетичних переваг навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів).

Невід'ємною складовою сформованості активної екологічної позиції є моральність особистості, тому під ефективністю даного процесу треба розуміти єдність екологічної свідомості та поведінки, гармонії з природою. На формування екологічної свідомості впливають екологічні знання і переконання.

Екологічні поняття в загальноосвітній школі сільської місцевості формуються на уроках під час навчально-виховного процесу, а також у позакласній роботі з екологічної освіти і виховання. Формування екологічних понять, засноване на розкритті конкретних екологічних зв'язків, допоможе учням засвоювати правила і норми поведінки в природі, які будуть усвідомленими і осмисленими переконаннями кожного учня [3; 5].

Отже, процес формування активної екологічної позиції учнів загальноосвітньої школи сільської місцевості – це формування ціннісного ставлення до навколишнього середовища, яке будується на базі екологічної свідомості; на засадах сталого розвитку з високим рівнем розуміння соціальних, економічних та екологічних процесів у житті людства. Все це вимагає дотримання моральних та правових принципів природокористування та пропаганду ідей його оптимізації, активну діяльність із вивчення, охорони і захисту природи своєї місцевості. Вказана мета досягається в єдності таких завдань: освітніх – формування системи знань про екологічні проблеми сучасності та шляхи їх вирішення; виховних – формування мотивів, потреб і переконань екологічно доцільної поведінки та діяльності, здорового способу життя; розвивальних – розвиток системи інтелектуальних та практичних умінь та навичок вивчення, дослідження, моніторингу та оцінки стану і поліпшення навколишнього середовища своєї місцевості; актуалізація активної діяльності з охорони навколишнього середовища на засадах моральності, інтелектуальності та емоційності [2].

Науково-методичні засади формування активної екологічної позиції учнів загальноосвітньої школи сільської місцевості характеризуються:

1. Особливостями цього процесу: ступеневий характер: формування екологічних уявлень; розвиток екологічної свідомості та почуттів; формування переконань у необхідності екологічної діяльності; вироблення навичок доцільної поведінки в природі; подолання в учнів сільської місцевості споживацького ставлення до природи; тривалість; складність; багатовекторність; активність.

2. Значенням психологічного аспекту, який включає: розвиток екологічної свідомості; формування відповідних потреб, мотивів і установок особистості; вироблення моральних, естетичних почуттів, навичок і звичок; виховання стійкої волі; формування значущих цілей екологічної діяльності [4; 9].

Зміст формування активної екологічної позиції учнів

загальноосвітньої школи сільської місцевості включає систему норм, які впливають із ціннісних орієнтацій. Система цінностей виходить із розуміння унікальності і самоцінності природи. При цьому людина розглядається як частина природи, а при характеристиці природи підкреслюється її багатостороння цінність для людини.

Умовою формування активної екологічної позиції учнів загальноосвітньої школи сільської місцевості є організація взаємозалежної наукової, моральної, правової, естетичної, соціальної, економічної та практичної діяльності учнів, спрямованої на вивчення і поліпшення відносин між природою і людиною. Критерієм сформованості ціннісного ставлення до навколишнього середовища є моральна турбота про майбутні покоління (на засадах сталого розвитку).

Таким чином, формування активної екологічної позиції учнів сільської місцевості – це процес системності реалістичних знань у свідомості школярів про навколишній світ, здобутих у процесі природоохоронної діяльності в позакласній роботі на засадах ціннісного ставлення до природи.

При визначенні змісту позакласної роботи сільської місцевості необхідно виходити з таких принципів, як зв'язок із життям; відповідність віковим особливостям та інтересам.

Одним із завдань позакласної роботи в природі є розширення інтересу учнів до природи, формування його стійкості і спрямованості до взаємовідносин у системі «Природа – людина», а також до природоохоронної діяльності [10].

Для того, щоб позакласні заняття були цікаві і не втомлювали учнів, доцільно передбачити зміну різних видів діяльності: пізнавальної, ігрової, творчої, трудової, дослідницької. Позакласна робота дає можливість залучати учнів до проведення моніторингово-дослідницької діяльності в природі, що може стати основою вибору майбутньої професії. Такий підхід дасть можливість реалізувати активну екологічну позицію особистості через практичне застосування отриманих знань у навчально-виховному процесі навчального закладу [5; 6].

В основі організації позакласних занять з екологічним спрямуванням вагоме місце належить таким цільовим установкам: формування цілісного уявлення про соціальні, економічні та екологічні чинники впливу на стан оточуючого середовища; дотримання правил поведінки в природі; формування пізнавального інтересу до природоохоронної діяльності в природі; формування естетично-ціннісного ставлення до природних об'єктів; праці і відпочинку на природі [5; 6].

Ефективність формування активної екологічної позиції учнів у процесі позакласної роботи досягається в реалізації комплексного підходу до вирішення освітніх, виховних та оздоровчих завдань.

Одним із провідних принципів у позакласній роботі в процесі

формування активної екологічної позиції учнів загальноосвітньої школи сільської місцевості є краєзнавчий. Екологічне краєзнавство дає матеріал: для порівняльного моніторингу зміни навколишнього середовища в різних часових вимірах; про особливості поведінки людства у стосунках із природою. Це дозволяє учням самостійно отримувати науково-природничі знання для ціннісно-діяльнісних стосунків із природою сьогодення [7].

Позакласна робота в залученні школярів до самостійної роботи має великий спектр діяльності. Причому сам учень може вибирати швидкість, обсяг, терміни, об'єкти та предмети дослідження для стійкості інтересу та продуктивності роботи.

Отже, учень може звернутися до експерименту, короткочасного і довготривалого спостереження, дослідження зв'язків людини з природою протягом тривалого терміну з використанням різноманітного інструментарію.

Ефективність формування активної екологічної поведінки учнів загальноосвітньої школи сільської місцевості також залежить від взаємозв'язку різних типів і видів позакласної діяльності, що складають систему позакласної роботи педагога. Різноманітна діяльність дає можливість школярам оволодіти глибокими знаннями про зв'язки людини з природою, побачити екологічні проблеми в реальному житті, навчитися найпростішим умінням з охорони природи. Діяльність учнів реалізується у всіх типах позакласних занять: індивідуальних, групових, масових [5; 6; 7].

Індивідуальні заняття передбачають виконання учнями спостережень як окремих видів рослин, тварин, грибів і т.д., так і природних угруповань, розташованих на околицях школи або селища, про взаємний вплив людини і живої природи. В індивідуальних заняттях найцінніші ті спостереження, які формують у школяра висновки про значення живих організмів у житті, про оцінку їх стану на досліджуваній території і стимулюють бажання своєю природоохоронною роботою поліпшити навколишнє середовище: озеленити вулицю, очистити ділянку лісу, годувати птахів взимку та ін. Індивідуальна робота тісно пов'язана з долученням учнів до знаходження сучасної інформації про природу, про особливості екологічних явищ та ефективність природоохоронної діяльності на різних досліджуваних ділянках [4–7].

Групова позакласна робота найбільш успішно відбувається в шкільних наукових товариствах або екологічних клубах (гуртках), тобто в об'єднаннях за інтересами. Займаючись у них, школярі виявляють найбільший інтерес до вивчення взаємозв'язків людини з живою природою. Навчальна програма екологічного клубу повинна відображати всі аспекти змісту екологічної освіти: науково-пізнавальний; ціннісний; нормативно-правовий; практично-діяльнісний [4–7].

Різноманітні види позакласної роботи в екологічному клубі взаємно доповнюють одна одну, що дає можливість учням ефективно

застосовувати отримані знання в природоохоронній роботі.

У формуванні активної екологічної позиції учнів загальноосвітньої школи сільської місцевості вагоме місце займають масові позакласні заняття: акції, свята, зустрічі, рольові ігри на екологічні теми, екологічні турніри, екологічні тренінги, заняття під відкритим небом, екскурсії, екологічні фестивалі тощо.

Таким чином, позакласна робота в умовах загальноосвітньої школи сільської місцевості створює умови для набуття учнями досвіду прийняття екологічних рішень на основі отриманих знань і згідно зі сформованими цінностями та відповідальним ставленням до природи.

Єдність освіти і виховання в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи сільської місцевості буде ефективною за умови задоволення інтересів, освітніх запитів і мотивів, які й спрямовують навчально-пізнавальну і дослідницьку діяльність та конкретну природоохоронну роботу учнів.

Однак формування активної екологічної позиції учнів за своєю сутністю є не тільки довгостроковим і багатомірним процесом набуття знань, формування інтелектуальних умінь особистості, але й складним процесом її формування, адже оволодіння учнями екологічними знаннями, усвідомлення ними важливості проблем довкілля та розуміння пріоритету гуманістичних цінностей у стосунках людини з навколишнім середовищем ще недостатньо для того, щоб у майбутньому підрастаюче покоління змогло попередити подальше поглиблення екологічної кризи [11].

Екологія як комплексна наука про довкілля, що вивчає взаємовідносини і взаємовпливи живих істот між собою та з неорганічною природою, яка їх оточує; зв'язки в системах, яким підпорядковане існування організмів, та структуру і функціонування цих систем, може бути ефективно реалізована як навчальний предмет формами, методами та засобами екологічного виховання і освіти в умовах загальноосвітньої школи сільської місцевості [10; 11].

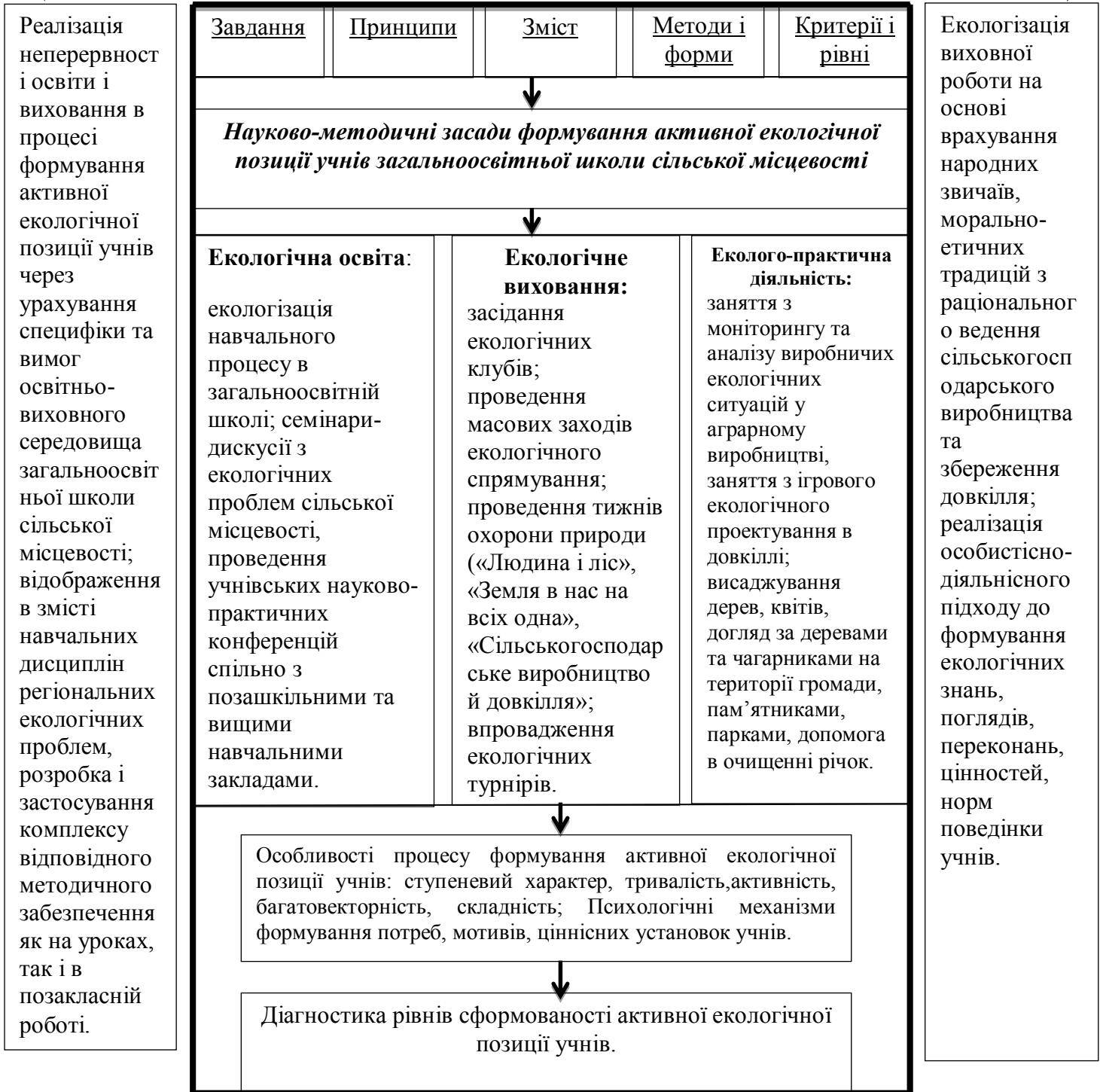
Під «системою» в педагогічній науці розуміють виділену на основі окремих ознак впорядковану множину взаємопов'язаних елементів, що об'єднуються загальною метою функціонування і єдністю керівництва і виступають у взаємодії з середовищем як цілісна єдність [1, с. 304]. Тому, даючи характеристику сутності функціональної моделі формування активної екологічної позиції учнів, ми розглядаємо її як педагогічну систему і виділяємо такі її основні ознаки: цілісність, взаємодія елементів, зв'язки та відношення, які зумовлюються її структурою [1; 8; 9].

Ми виділяємо й обґрунтовуємо сутність основних структурних компонентів функціональної моделі, як педагогічної системи, за допомогою яких і у їх обов'язковій взаємодії формування активної екологічної позиції учнів у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи сільської місцевості відбувається найбільш інтенсивно (Рис.1).

Мета. Формування активної екологічної позиції учнів загальноосвітньої школи сільської місцевості

ПЕДАГОГІЧНІ

УМОВИ

Результат. Підвищення рівня сформованості активної екологічної позиції учнів загальноосвітньої школи сільської місцевості.

Рис. 1. Функціональна модель формування активної екологічної позиції учнів загальноосвітньої школи сільської місцевості

Ці структурні компоненти функціональної моделі (педагогічної системи) ми розглядаємо як відносно стійкі, логічно пов'язані між собою елементи, котрі виконують в її межах шість основних функцій: а) функціональну; б) гностичну; в) організаційну; г) конструктивну; д) комунікативну; е) проектну [6; с. 346].

Отож, в основі побудови функціональної моделі екологічного виховання і освіти, формування активної екологічної поведінки учнів загальноосвітньої школи сільської місцевості є взаємозв'язки структурних і функціональних її компонентів. За висновком С. Гончаренка, такий підхід спрямовується на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх у єдину теоретичну картину [8; 1, с. 304–305]. Тоді розгляд екологічного виховання і освіти учнів, як системного утвору в навчально-виховному процесі школи дозволяє охарактеризувати сутність, взаємозв'язки і взаємозалежності основних їх елементів та встановити специфіку функціонування.

На підставі зазначеного вище узагальнюємо, що ефективна реалізація змісту екологічного виховання і освіти учнів у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи сільської місцевості і безпосередньо в природі забезпечується логічною єдністю всіх елементів обґрунтованої вище функціональної моделі (Рис. 1).

Мета і конкретні завдання формування активної екологічної позиції учнів загальноосвітньої школи сільської місцевості відповідно до функціональної моделі реалізуються в різноманітних формах і адекватних їм методах, що є органічною єдністю виховних, навчальних та розвивальних цілей, кінцевою метою розв'язання яких є ефективне формування високого рівня активної екологічної позиції учнів сільської місцевості. Тоді конкретними цілями екологічного виховання і освіти є створення сприятливих умов для оволодіння учнями різноманітними знаннями, інтелектуальними вміннями і навичками в галузі навколишнього середовища (соціального і природного), формування ціннісного ставлення до природи, набуття вмінь застосовувати здобуті знання на практиці в процесі вирішення локальних екологічних проблем, передбачення можливих наслідків власної поведінки чи діяльності в довкіллі, потреба в постійному спілкуванні з природою, а також у безпосередній участі в її охороні [6, с. 346–34].

У ієрархії зазначених вище завдань саме набуття учнями інтелектуальних умінь і навичок пізнання довкілля є провідним, оскільки забезпечує формування наукової картини світу. Відтак, можна зробити висновки, що саме інтелектуальні вміння відіграють важливу роль у формуванні активної екологічної позиції учнів.

Провідною метою функціональної моделі є формування активної екологічної позиції учнів загальноосвітньої школи сільської місцевості і громади в цілому, а саме: формування навичок, фундаментальних

екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності. Ця мета досягається поетапно шляхом вирішення освітніх і виховних завдань та вдосконалення практичної діяльності.

Формування в учнів знань та вмінь дослідницького характеру, розвиток їхньої активності у процесі вирішенні екологічних проблем своєї місцевості ми визначаємо як провідний фактор у засвоєнні ними знань про навколишнє середовище. Отже, перспективним напрямом дослідження є обґрунтування аксіомальних факторів впливу на формування активної екологічної позиції на засадах цікавості, турботи та хвилювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Ігнат'єва О. Сучасна школа і проблема екологічного мислення / В. Ігнат'єва, А. Маджуга, Б. Анарметов // Альма-матер, 2005. – № 8. – С. 57.
3. Коберник О. М. Організація життєдіяльності учнів сільської школи / О. М. Коберник. – К. : ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1998. – 92 с.
4. Курняк Л. Д. Екологічна культура: поняття і реальність. // Вища освіта України. – 2006. – № 3. – С. 32–37.
5. Пустовіт Г. П. Екологічне виховання учнів 5–9 класів у позашкільних навчальних закладах: навч.-метод. посібник / Г. П. Пустовіт. – Кіровоград: ІМЕК-ЛТД, 2003. – 145 с.
6. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія. – К. : Луганськ: Альма-матер, 2004. – 540 с.
7. Совгіра С. В. Екологічне краєзнавство / С. В. Совгіра // Придніпровський науковий вісник. – 1998. – № 93(160). – С. 7–115.
8. Скрипник С. В. Теоретико-методичні аспекти моделювання виховного середовища навчального закладу / Вісник Прикарпатського університету // Серія: Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2013.
9. Скрипник С. В. Екологічна свідомість, екологічна культура в соціальній екології / Сергій Скрипник // Педагогічний вісник Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти «Вересень» / гол. ред. А. М. Старева. – Миколаїв, 2012. – Вип. 28. – С. 25–33.
10. Скрипник С. В. Особливості формування активної екологічної позиції учнів старших класів / Сергій Скрипник // Педагогічний дискурс. – 2016. – Вип. 20. – С. 167–171.
11. Філюк Н. П. Формування екологічної культури особистості в умовах здійснення особистісно діяльнісного підходу в навчально-виховному процесі / Н. П. Філюк, О. В. Мальцев. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : berezhyuka-kir.edukit.kr.ua/.